

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВОНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 005.336.4:37.011.3-051

*Куліненко Л. Б.
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

Досліджується проблема педагогічної майстерності; стверджується, що її ефективність безпосередньо залежить від особистості педагога, його здатності до ініціативи та активності, виявляється у прагненні до творчості та самореалізації; особистісний вимір педагогічної майстерності розглядається з огляду на притаманні їй змістовні інгредієнти.

Ключові слова: педагогічна майстерність, вчитель, саморозвиток особистості.

Актуальність дослідження та впровадження в практику особистісного виміру педагогічної майстерності підкреслюється багатьма дослідниками. Зокрема, І. Зязюн особливо наполягає на необхідності розглядати педагогічну майстерність як вияв педагогом свого “Я” у професії, як самореалізацію особистості вчителя в педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості учня. “Хоча педагогічна майстерність виявляється в діяльності, проте вона не зводиться до неї. Не можна обмежити її лише високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь. Сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання” [1, с. 29].

Згідно з І. Андріаді, педагогічну майстерність можна розглядати як властивість особистості, що відображає її духовно-моральну і інтелектуальну готовність до творчого осмислення соціокультурних цінностей суспільства, а також теоретичну і практичну готовність до творчого застосування знань, умінь та навичок у професійній діяльності [2, с. 4].

Як відзначають Н. Носовець та О. Малишко, педагогічна майстерність, виражаючи високий рівень розвитку педагогічної діяльності, володіння педагогічною технологією, у той же час виражає й особистість педагога в цілому, його досвід та професійну позицію [3].

На особисті якості викладача також звертає увагу В. Буряк, який зауважує, що “питання про педагогічну майстерність – це питання про якість “інструменту”, тобто про людські якості педагога, якість його життя, її відповідність професійним ідеалам, що пропагуються” [4, с. 52].

Відповідно до найважливіших властивостей особистості вчителя в контексті педагогічної майстерності належать гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка. При цьому

наголос робиться на наступних особливостях педагогічної майстерності як складової особистості вчителя: педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, здатна до самоорганізації, системотвірним чинником є гуманістична спрямованість; підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізовується); педагогічні здібності забезпечують швидкість самовдосконалення; техніка, що спирається на знання і здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності.

Усі складники педагогічної майстерності взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток, а не лише зростання під впливом зовнішніх чинників [1, с. 30].

Д. Пащенко в свою чергу до складників педагогічної майстерності в сучасного вчителя відносить наступні особистісні якості: робота педагога за покликанням, відчуття професійного щастя від спілкування з вихованцями, любов до дітей та до професії; наявність гуманістичного світогляду, повага до дитини, віра в її сили й можливості, засновані на наявності професійних знань; висока моральність учителя, що ґрунтується на національній самосвідомості, духовному потенціалі та гуманних загальнолюдських якостях: бути, насамперед, людиною, а вже потім – професіоналом. Висока моральність учителя є найважливішою умовою його педагогічної майстерності, запорукою того, що вихованці сприйматимуть його як свого провідника до вершин моралі. Ця ж якість допомагає вчителю невимушено підтримувати необхідні для гуманістичного виховання дітей контакти з їх батьками та своїми колегами; громадянська вихованість, тобто потрібно бути свідомим законослухняним громадянином з активною життєвою позицією; звичка реалізовувати внутрішню установку на повагу до прав дитини [5, с. 114].

Розглядаючи особистісний вимір педагогічної майстерності, не можна залишити поза увагою й духовність особистості вчителя. Так, В. Гриньова, підкреслюючи значення духовних цінностей у формуванні педагогічної культури вчителя, зауважує, що виховання духовних цінностей забезпечує формування цілісної особистості вчителя, яка спрямована на самопізнання і пізнання макрокосмосу, що знаходить вияв у любові, милосерді, піклуванні про інших людей. Духовні цінності дозволяють орієнтуватися в світі, сприяють підвищенню мотивації діяльності, визначають життєвий шлях і довгострокові поведінкові програми особистості. Духовність особистості є найвищим рівнем її культурного розвитку, що характеризує власне людське в даній людині, здатність керуватися в своїй поведінці найвищими цінностями соціального й суспільного життя, дотримання ідеалів істини, добра і краси, виділяти справжнє головне і цінне в житті, що підвищує ефективність професійної діяльності, піднімаючи її до рівня корисності й культури, усвідомленого прагнення до досягнення більш повного, соціально значущого результату – формування Особистості Учня [6].

Не менш важливими для особистості педагога-майстра є також аспекти творчості (креативності) та інноваційності. Можна погодитися з думкою І. Андріаді, яка підкреслює, що в основі успішної реалізації педагогічної діяльності лежить творчість. Без розвитку творчих здібностей, можливостей педагога розмова про його професійну майстерність не має жодного сенсу [2, с. 11].

На думку І. Зязюна, учитель в особистісно-орієнтованому освітньому процесі стає

автором (співавтором) цілей, змісту, форм і методів педагогічної взаємодії, творцем такої освітньої ситуації, в якій реалізується його особистісні функції і затребувана особистість учнів. В умовах особистісної орієнтації освіти сама педагогічна діяльність має авторську природу, бо педагогічна технологія не може штучно привноситися ззовні, а повинна народитися у власному досвіді вчителя. Крім того особистість учителя є одним із джерел цілепокладання, а це означає, що зміст особистісно орієнтованої освіти, включаючи в себе особистісний досвід самого вчителя, в іншій формі, як авторській, існувати не може. Набування особистісного досвіду, тобто досвіду рефлексії, вибору життєвих цінностей, прийняття відповідальних і нестандартних рішень можливе лише в ситуації, яка затребує вияви особистісної позиції учителя і учня. Створення такої ситуації – також процес авторський, що вимагає вияву суб'єктивності вчителя [1, с. 24].

Педагогічна творчість, на думку І. Харкавців, є процесом, в якому народжуються й реалізуються неповторні, оригінальні, унікальні навчально-виховні підходи, прийоми та технології, втілюються в практику творчі задатки й можливості кожного з суб'єктів навчальної діяльності – вчителя і учня. Виступаючи єдністю інноваційного пошуку сучасних методів і засобів навчання, з одного боку, і саморозвитку педагога – з іншого, педагогічна діяльність учителя на основі творчості постає необхідною умовою актуального сьогодні реформування сфери освіти в цілому. Адже постійне підвищення фахової майстерності через усвідомлену відмову від використання формальних ролей, щире сприйняття та співпереживання іншій людині, інтерактивна інтелектуальна співтворчість та діалогова культура є складовими не тільки професійної самореалізації педагога, але й освітнього процесу на засадах гуманізму [7, с. 150].

Згідно з Н. Устиноюю, існує два підходи в розкритті сутності професійної творчості вчителя. Перший з них полягає в тому, що професійна творчість вчителя розглядається як діяльність, спрямована на оволодіння передовим педагогічним досвідом і вдосконалення на цій основі своєї професійної діяльності. Другий – у розгляді творчості вчителя як діяльності, пов'язаної з творчим розв'язанням проблем, що виникають у педагогічному процесі. Цей підхід найповніше характеризує сутність педагогічної творчості, оскільки творчий характер має не тільки акт розробки ідеї розв'язання проблеми, а й сам процес її втілення на практиці, і тому з'являється можливість розглядати творчість і в аспекті створення нових форм, методів, засобів, технологій навчання, і як необхідну складову професійної діяльності кожного вчителя [8, с. 6].

Педагогічна творчість виступає як вища форма активності та самодіяльності, оскільки є важливішою конструюючою характеристикою людської діяльності, що відображає здатність до саморозвитку, саморуху через ініціювання суб'єктом цілеспрямованих продуктивних предметних дій. Розуміння педагогічної творчості як вищої форми активності та самодіяльності відкриває неосяжні обрії педагогічної майстерності, яка за сучасних умов, між іншим, вимагає інноваційного стилю педагогічної діяльності. Головними особливостями інноваційного стилю педагогічної діяльності є особистісний підхід, творчий, дослідно-експериментальний характер, стійка мотивація на пошук нового в організації навчально-виховного процесу [9].

На думку Р. Суровцевої, інноваційність розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість.

Стосовно особистісного чинника педагогічної діяльності це означає: відкритість вихователя до діалогічної взаємодії з вихованцями, яка передбачає рівність психологічних позицій обох сторін; відкритість культурі й суспільству, яка виявляється у прагненні педагога змінити дійсність, дослідити проблеми та обрати оптимальні способи їх розв'язання; відкритість свого "Я", власного внутрішнього світу, тобто організація такого педагогічного середовища, яке сприяло б сформуванню і розвитку образу "Я" [10, с. 235-236].

Серед якостей особистості педагога особливу увагу варто приділити такому феномену, як професійна компетентність вчителя, що багатьма дослідниками розглядається як головна умова розвитку педагогічної майстерності.

На особливу роль професійної компетентності у розвитку педагогічної майстерності вказує й О. Лавріненко, на думку якого, в сучасних суспільно-економічних реаліях, що зумовили пошук нових освітніх концепцій, педагогічна майстерність є не лише комплексом властивостей особистості, що забезпечують високий рівень професійної діяльності на рефлексивній основі, а й системою професійних компетентностей, сформованих на методологічному, теоретичному, методичному і технологічному рівнях [11, с. 22].

Л. Гриценко сутність компетентності вбачає у здатності людини вирішувати завдання не алгоритмічного типу, спираючись на свої особистісні якості. Це інтегративне утворення, в якому синтезуються знання, уміння, навички та досвід з різних сфер науки та життя з метою вирішення практико-орієнтованої проблеми (завдання). Зокрема, педагогічна компетентність, відповідно до цього підходу, – це здатність вчителя формулювати та вирішувати педагогічні завдання, що передбачають можливість декількох варіантів їх вирішення. В цьому й полягає специфіка та креативний характер педагогічної компетентності [12, с. 36].

Т. Колодько, вживаючи поняття "професійно-педагогічна компетентність", розуміє її як практичний досвід учителя, його вміння й навички, підготовленість, знання та ерудицію, а також визначення шляхів і можливостей забезпечення їх набуття та функціонування за допомогою педагогічної свідомості й мислення [13].

Згідно з Л. Карповою, професійна компетентність учителя є інтегративним особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність учителя до виконання педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації. Професійна компетентність учителя не має вузько професійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення розмаїття соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з освітою. Професійна компетентність, як особистісне утворення, є динамічним, оскільки його змістовне наповнення й якісний рівень залежать від багатьох чинників: рівня розвитку психології і педагогіки, антропології та культурології, соціальних та економічних причин тощо, а також багатоаспектним, тому що змінюється у відповідності з процесами, які відбуваються в освіті та суспільстві [14, с. 6].

У змістовному аспекті педагогічна компетентність ґрунтується на професіоналізмі педагога. Л. Малаканова професіоналізм учителя визначає як якісний показник продуктивності педагогічної діяльності. Його ознаки: загальногуманітарна культура, педагогічна майстерність, володіння педагогічними технологіями [15]. На думку К. Пасько, професіоналізм у педагогіці, як і в інших галузях діяльності людини,

зводиться до здатності розраховувати перебіг педагогічних процесів, передбачати їх наслідки, враховуючи при цьому комплексний вплив багатьох обставин, умов та конкретних чинників [16, с. 13].

Н. Гузій пропонує розглядати сутність професіоналізму освітянських кадрів як соціально-педагогічне явище і як психолого-педагогічний феномен в їх діалектичній єдності. Професіоналізм працівника освітньо-виховної сфери як соціально-педагогічне явище являє собою соціально обумовлену розгалужену складноструктуровану систему суспільно детермінованих кваліфікаційних вимог, норм, цінностей, в яких концентрується накопичений науково-теоретичний та практично-методичний професійний культурний досвід педагогічної спільноти відповідно до актуальних соціальних пріоритетів, ідеалів, установок з подальшою його трансформацією у систему підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів.

Як психолого-педагогічний феномен, професіоналізм педагога виступає індивідуальною проекцією соціально детермінованих норм та еталонів висококваліфікованої професійно-педагогічної праці на рівні культури її здійснення і є складним інтегративним динамічним багатоступеневим утворенням, що зумовлює продуктивність педагогічної діяльності (зовнішній план) та розвиненість особистості педагога-професіонала (внутрішній план) у діалектичній єдності культуровідповідної професійно-педагогічної позиції, компетентності та культури педагогічного мислення, емоційно-почуттєвої та поведінкової культури фахівця-освітянина [17, с. 27].

Як складне особистісне утворення професійна компетентність включає й низку інших змістовних компонентів. Так, згідно з Г.Цехмістровою, професійна компетентність педагога передбачає як високий рівень його підготовленості відносно знань педагогіки і методики навчання, так і наявність відповідних професійних знань, практичного досвіду, а також уміння діагностувати, моделювати і корегувати власну діяльність, обґрунтовувати шляхи подальшого вдосконалення [18, с. 25].

А. Маркова професійно компетентною вважає таку працю вчителя, в якій на достатньому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість учителя, яка досягає гарних результатів у навчанні й вихованні учнів” [19, с. 8].

На думку І. Зязюна, складність навчання педагога, набуття професійної компетентності полягає і в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвинутого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування [1, с. 33].

В структурі професійної компетентності педагога В. Гриньова виокремлює професійно-змістовий, технологічний і професійно-особистісний компоненти. Професійно-змістовий компонент передбачає наявність у викладача цінностей-знань з предмету, який він викладає, суміжних дисциплін, з дисциплін, що виражають квінтесенцію спеціальності, якими має оволодіти студент, теоретичних знань з основ наук, які вивчають особистість людини, що забезпечує усвідомленість при визначенні педагогом змісту його професійної діяльності з виховання, навчання та освіти студентів. Технологічний компонент включає професійні цінності-знання, апробовані в дії, тобто цінності-уміння. Забезпечують цей компонент інформаційно-інноваційні

технології, які ґрунтуються на комплексному діагностико-дослідному осмисленні педагогічної ситуації і перспективному її прогнозуванні. Професійно-особистісний компонент включає особистісні здібності-цінності [6, с. 25].

В свою чергу Л. Карпова структурними компонентами професійної компетентності вважає наступні три сфери: мотиваційну, операційно-технологічну та сферу саморегуляції. Мотиваційна сфера особистості є інтегральною якістю, котра характеризується сукупністю соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, інтересів, що складають основу мотивів, тобто все те, що включає поняття спрямованості особистості. Результатом її розвитку є сформованість таких ключових компетентностей, як особистісно-мотиваційна, загальнокультурна, соціальна.

Операційно-технологічну сферу характеризують: сукупність знань (професійних, з предмета, психолого-педагогічних, методичних, методологічних); умінь (гностичних, комунікативних, організаційних, діагностичних, проєктивних, конструктивних, управлінських); якостей (обов'язкових, важливих і бажаних), які зумовлюють ефективність реалізації учителем професійно-педагогічних функцій.

Розвиток професійної компетентності відбувається лише при постійному осмисленні, аналізі власної педагогічної діяльності, вчинків, поведінки, а тому передбачає розвиток третьої сфери – саморегуляції, результатом якої є психологічна компетентність, самооцінка та аутокомпетентність [14, с. 14].

Н. Гузій виокремлює наступні одиниці аналізу змісту інтегративних компонентів педагогічного професіоналізму: мотиваційний компонент – педагогічна спрямованість та динаміку її трансформації у культуровідповідну професійно-педагогічну позицію, що забезпечує усвідомленість й упорядкованість системи ціннісних орієнтацій та ставлень освітян до педагогічних явищ і цінностей педагогічної культури; когнітивний компонент – педагогічна компетентність, що відображає академічну зрілість, розвиненість й багатство професійно-педагогічного тезаурусу як систему теоретичних, прикладних (у тому числі аутопсихологічних) знань на основі продуктивної організації педагогічного мислення з переходом у педагогічну свідомість; афективний компонент – емоційна експресивність та професійна усталеність педагога, що характеризується багатством духовним, позитивних за своєю модальністю переживань у гармонійному поєднанні з професійно-педагогічною врівноваженістю і стресостійкістю та становить емоційно-почуттєву культуру педагога; конативний компонент – педагогічні уміння, вправність педагога на основі сформованої професійно-педагогічної техніки, що зумовлює етичні й естетичні властивості комунікативної канви педагогічних дій та культуру професійної поведінки педагога [17, с. 18-19].

За А. Марковою, структура професійно необхідних властивостей педагога може бути представлена блоками об'єктивних та суб'єктивних характеристик. До числа перших відносяться професійні знання, професійні вміння, психологічні й педагогічні знання, другий блок складають такі характеристики, як психологічні позиції, установки, особистісні особливості. При цьому до важливих професійних якостей А. Маркова відносить педагогічну ерудицію, педагогічне цілепокладання, педагогічне (практичне й діагностичне) мислення, педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізацію, педагогічну спостережливість, педагогічний оптимізм, педагогічну винахідливість, педагогічне передбачення й педагогічну рефлексію [19, с. 58].

Використані джерела:

1. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; [за ред. І. А. Зязюна]. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
2. Андриади І. П. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие / И. П. Андриади. – М. : Академия, 1999. – 160 с.
3. Носовець Н. М. Організація позааудиторної роботи з розвитку педагогічної майстерності майбутніх вчителів у практиці вищого педагогічного закладу / Н. М. Носовець, О. В. Малишко [Електронний документ] // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Збірник наукових праць. – Педагогічні науки. – Вип. 88. – Чернігів, 2011. – режим доступу до журналу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2011_88/Nosov.pdf
4. Буряк В. Розвиток професійно-педагогічних якостей у системі безперервної освіти / В. Буряк // Вища школа. – 2005. – № 2. – С. 50-57.
5. Пащенко Д. Педагогічна майстерність як складова готовності вчителя до професійної діяльності / Д. Пащенко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. Збірник наукових праць. – Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2010. – № 2. – С. 112-118.
6. Гриньова В. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури / В. М. Гриньова // Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. – Педагогіка і психологія. – 2011. – № 1. – С. 21-26.
7. Харкавців І. Реалізація професійного самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу через творчу педагогічну діяльність / І. Харкавців // Молодь і ринок. – 2010. – № 4. – С. 150-154.
8. Устинова Н. В. Розвиток творчого потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.В. Устинова. – К., 2006. – 21 с.
9. Харкавців І. Р. Розвиток педагогічної творчості вчителя у процесі професійної самореалізації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. Р. Харкавців. – К., 2010. – 22 с.
10. Суровцева Р. Професіоналізація педагога і входження його в інноваційний режим роботи / Р. Суровцева // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – Вип. 7. – Частина II. – Рівне, 2008. – С. 234-244.
11. Лавріненко О. А. Тенденції розвитку ідей педагогічної майстерності вчителя: теорія і практика (середина XVI - кінець XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / О. А. Лавріненко. – К., 2009. – 36 с.
12. Гриценко Л. І. Професійна компетентність педагога: традиції і інновації / Л. І. Гриценко // Витоки педагогічної майстерності : збірник наукових праць. – Вип. 8. – Ч. 2. – Полтава, 2011. – С. 35-42.
13. Колодько Т. Професійно-педагогічна компетентність майбутнього учителя / Т. Колодько // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 5-7.
14. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. Г. Карпова. – Харків, 2004. – 20 с.
15. Малаканова Л. В. Оцінювання професійного становлення майбутнього вчителя у процесі вивчення курсу “Основы педагогічної майстерності”: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Малаканова. – Харків, 2000. – 20 с.
16. Пасько К. М. Світоглядно-філософські основи формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки вчителя : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 / К. М. Пасько. – К., 2008. – 20 с.
17. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Н. В. Гузій. – К., 2007. – 40 с.
18. Цехмістрова Г. С. Педагогічна майстерність та оцінка якості викладання у вищому навчальному закладі освіти / Г. С. Цехмістрова // Нові технології навчання. – Вип. 31. – К. : НМЦ ВО, 2001. – С. 24-34.
19. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1994. – 192 с.

Кулиненко Л. Б. Педагогическое мастерство: личностное измерение.

Исследуется проблема педагогического мастерства; утверждается, что ее эффективность непосредственно зависит от личности педагога, его способности к инициативе и активности, проявляется в стремлении к творчеству и самореализации; личностное измерение педагогического мастерства рассматривается учитывая присущие ей содержательные ингредиенты.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, учитель, саморазвитие личности.

Kulinenko L. B. Pedagogical mastering: personality measuring.

The problem of pedagogical mastering is probed; it becomes firmly established that its efficiency directly depends on personality of teacher, his capacity for initiative and activity, shows up in aspiring to creation and self-realization; the personality measuring of pedagogical trade is examined taking into account inherent it rich in content ingredients.

Keywords: pedagogical mastering, teacher, self-development of personality.